

A NAGY SZIGNÓ: MILAN KONJOVIĆ

Három zombori nap

DRAŠKO REĐEP

1993. március 5.

Nagy hó. A Szivác feletti mezőkön varjak és fekete kutyák. A dombon. A kljajicevói állomás falain graffitók: valami egészen patetikus, gyorsan időszérülenné váló, olcsó rímek Kadijevićről, Titóról, a partizánokról, usztasákról és csetnikekről. A zombori állomás előtti tér üres, s valahogy máris értelmetlen. Nagy csönd: a huszadik század kellős közepén egy ökológiai szempontból kitűnő helyzetbe térünk vissza. Sehol senki. Szemmel láthatóan nemsokára társzekereken fogunk utazni. Akárcsak Milan gyermekkorában. Dašo lánya, Milan testvérének, Fedornak az unokája, Milan festészetéről írja érettségi dolgozatát. Így marad minden a családban. David, Dašo, Milan unokaöccse Milan után a legidősebb. Mellesleg az egyetlen férfi a családban. Legalábbis az egyetlen Konjović. A galéria szomszédságában hatalmas piac. Nagyon hideg van. Benzint, fát, déligyümölcsöt, mimózát árulnak. Zombor teljes ősi kézműipara bemutatkozik. Gyertyaöntők, mézeskalácsosok, kosarasok . . .

Veročka értesít, hogy Milannak emésztési zavarai vannak. Nem hozzá megyünk hát. Magamra maradok a galéria termeiben. Itt a Szállások című kiállítás, a kísérő katalógusban Miroslav Josić-Višnjić szellemes, erősen ihletett előszavával. Nem tudok nem gondolni Veljko Petrović mondatára a Salašarból: A pár csak pár, nem ismer határokat (határtalanul?). Talán éppen innen eredeztethető Konjović filozófiájának egyik alapvető fontosságú, titokzatos pontja is: nincs határ, nincs halál, a horizontok sokasága vesz bennünket körül. A szállások, Eterović hajdani fényképein, szigetekre hasonlítanak, talán a Kornatokra: a síkság hatalmas dagályába veszve, Pannónia végtelen tengerén. Először ízben beszélek Milan képei előtt nélküle, magamban. Mint amikor Jovan Sivački fest, s magában, vékonyan és szaggatottan siránkozik a síkság, a szülőföld felett.

A szállások eltűnnek, de holmiféle szövetségként megmaradnak Konjović vásznai, nincsenek álmok, és nincsenek vesztesek. Az élet megnyilvánulási formái mintha nagyon hirtelen változnának. Ám a famózus életplazma, a megújulás csigavonalban szétáradó, nagy, romboló erejű, mindig éber anyaga a szemünk előtt csiszolódik, mint a pascali imagináció – és az erő – örvénye.

Mégis remélem: soha többé nem fogok a galéria földszintjén lévő padon egyedül ülni. A rég látott kép is, Konjovićyal, mindig más. Sétálok, hívogatjuk egymást Milannal, s a sarok mögött ott ül Milan, türelmesen néz, hallgat, beszél.

Egyszeriben felszikkázik előttem minden Milannal való találkozásom, vele folytatott beszélgetéseim. Még azokból az időkből, amikor az *Ez a szörnyű új világegyetem* (1985) című könyvemet írtam róla, s amikor ezt megelőzően gyakran és hosszasan beszélgettünk a magnetofon előtt. De hamar elhagytam ezt a tanút, akit már Veljko Petrović, ugyancsak a zombori Templom utcából, sem szívelt. Hogyan tudná ez rögzíteni Milan kezének rebbenését, magabiztos, fáraókra jellemző tartását megörökíteni mindennek után. A halál után is.

Egyszer azt hitte, hogy biztosan már a harmincas években az újvidéki tőzsepalotában megrendezett kiállításán láttam az egyik vásznát. Noha jóval e kiállítás után születtem. Tipikus fáraó: minden barátja, minden szenzációja, ez az egész élet vele együtt létezik, s halálával eltűnik majd, mint a fáraók feleségei, miniszterei. A villanás, amely valóban a Halley-üstökösre hasonlít, addig tart, ameddig ő is akarja. S amíg fest. Azután nem lesz semmi.

A szállások s egyáltalán a tanya- és a pórvilágnak ez a hatalmas, panteisztikus filozófiája óhatatlanul Tolsztojt juttatja eszembe. Így hát Zombor, de még az a régi, csanoplyai szállás, a csatorna, a nyári viharban vergődő búzamező, tehát mindez leginkább a Jaszna Poljana-i apró történésekre emlékeztet. Különben is, Konjović, ez a zombori patrícíus, nagyon emlékeztet Lev Nyikolajevics grófra: a természete, a megszokottól való elfordulása, a szemében megbúvó fény. S a búzamező fénye.

Nem gondolok arra az időre, amikor lehet, ide jövet a zombori címek egyikén sem találom majd Milant. Minden szétmorzsolódik, szétszóródik, elvész. Nincsenek már a nagy lakomák Nácínál, nincs a csatorna, nincs már Jeges, aki vitt bennünket, nincs a fiáker, nincsenek a gabonakeresztek . . . Van Konjović.

1993. június 9.

Tegnap este a zombori Milan Konjović Képtárban, miközben Dejan Medaković az *Érzelem, szenvedély, szellemiség* című kiállítás megnyitóján Konjović lázadásáról, a festészet varázslatáról beszélt, én a szerb szellemiség legjelesebb központjáról, éppen *erről* a Zomborról elmélkedtem. Mellesleg Zombor nemcsak a „nagy hármas” szülővárosa: klasszikus zeneszerzőnké, Petar Konjovićé, Veljko Petrovićé, az elbeszélőié és esszéíróé, s mindennekfelett a szerb hazafias költészet megújítójáé a huszadik század elején, és Milan Konjovićé, aki vendégül látta többek között Isidora Sekulićot és Jovan Dučićot is. Azokban a híres tantermekben és még híresebb iskolákban . . . Zombor ebben a kora nyári verőfényben teljesen zöldbe borult. A hársak illata már itt-ott felsejlik. Minden olyan halk, érzéki, gazdag . . . S szokás szerint Konjović I. Péter király utcai, patrícíusotthonának szalonjában üldögélünk. Nyugodt és valahogy örömteli itt minden. Milan a régi fényképek között matat, egészen váratlan asszociációi vannak. Kedveli a látogatókat. Még akkor is, amikor már szemmel láthatóan fárasztják. Annak az életnek az összeesküvéje, amely a magas, elsőtétített ablakok mögött éppen csak felsejlik. Talán a túloldalon.

Úgy beszél, mint mindig, mint valamikor, habozás nélkül. A városokról, amelyeket látott, megjegyzett, amelyekben megfordult.

Prága, Budapest, Párizs . . .

Minden olyan zamatos, akár az óbor: történeteinek palettáján az öröm cí-nőberként fut szét.

Mint a vásznain, amelyek itt, valahol közöttünk, vagy ott, átellenben kelet-keztek, s elmesélhetetlenek, megismételhetetlenek.

Sok mindenre emlékezik. De mind többet emlegeti Herceg János, Božo Lovrić, Kosta Strajnić, Isidora Sekulić nevét . . .

*

– Nekem mindent szabad volt, festhettem is, kereskedhettem is, muzsikálhattam is. Azt hiszem, ma is kifogástalan a hallásom. Az én lépéseim soha nem előre átgondoltak. Ez bennem természettől fogva adott. Ilyenek vagyunk mi. Ez látszik ezen a kiállításon is, amelyet a galéria számára Lang Irma rendezett. Szenvedély és érzélem. Az este beszélgettem Dejan Medakovićyal, itt ült, s azonnal megértettük egymást mindenben. Mint a régi barátok. Az én lázadásom az, amit még az őseim vérében hoztam Pećról, Čarnojevićtyel. Semmi sem véletlen. Mint ahogy te is, főispánom, mondtad nekem, meg mindenkinék: Az élet az én oldalamon áll. Semmit nem tudtam előre látni, még én sem. De mindig az egyedüli lehetséges utat választottam. A legerősebbet, a legvalóságosabbat, ha úgy tetszik, a legbolondabbat.

– Gyakran emlegetik az éveit, a hosszú, gazdag tapasztalattal teli éveket . . .

– Nekem úgy tűnik, 59 éves vagyok, és nem 95. Mindig ezt forgattam, ezt a két számot, ezt a két jelet. Senki nem tud magáról semmit, sem azt, hogy milyen fiatal, sem azt, hogy milyen öreg. Azt hiszem, én csak a magam életét éltem, senki másét.

– Voltak kínos pillanatok, a szürkeség, a csalódás, a totalitarizmus éveit.

– De akkor is kihajtottam a magam igazát, a magam irányát, szenvedélyét, érzelmeit. Lázadás nélkül nem tudnék meglenni. Én akkoriban a belgrádi Cvijeta Zuzorić-csarnokban, sok-sok évvel ezelőtt, azzal a kiállítással, amelyet, mivel senki sem akart megnyitni, hát magam nyitottam meg, már sejtettem, előrevetítettem a szocialista realizmus mint ment megsemmisítő rendszerének az összeomlását és kimúlását. Akár a kakas, jóval hajnal előtt kukorékoltam.

– Képei a világ szinte valamennyi részén, minden kontinensen megtalálhatók.

– Így van. Jött egyszer egy újságíró Amerikából, aki tudta, hol, melyik városban, mely gyűjteményben vannak képeim. Nem tartozom csak egyetlen városhoz. A kozmosz is kicsi. Hogy a bolygót ne is említsem.

1993. október 22.

Tegnapelőtt, késő este, meghalt Milan. Az utolsó leheletéig, félálomban sem akarta feladni, nem akart megválni az élettől. A jobb kezével időről időre hevesen integetett, talán azt a képet festette a nem létező vászonra, amelyik-

hez most a legjobban ragaszkodott. Néhány nappal ezelőtt még zárt köröket rajzolt, s aláírta: MK, 93. Milyen pontosan konstataulta Vladónak ezt a történetét Aleksandar Petrović: „Mindenkinek a tudomására akarta hozni maga körül, hogy eltávozik végérvényesen, örökre. S hogy tudja, hogy ez így van.”

Hogy fest Zombor Milan nélkül?

Semmi sem ugyanaz többé. A képek sem Veročka szobájában, a szalonban lévő kultikus virág, s a rajzai sem a galéria földszinti termeiben. Nem tudtam magam rászánni, hogy ebben a jól ismert helyiségben leüljek a padra. Csak úgy, babonából; azon a padon gyakran és boldogan üldögélt ő, s akár a látogató, mint aki először látja, nézegette a saját képeit, megjegyzéseket tett, figyelmeztetett. Engem is, a főispánját, ahogy mondta.

Van Žarko Vasiljevićnek egy verse, a *Zomborban meghalt Dafina anyó*, lírájának egyik legjobb darabja: melankolikus, belevaló, sallangmentes:

*Másnap végigvitték koporsóját a Csonoplyai utcán,
a jóságos Dafina anyó, a nénike és gazdasszony,
csendesén feküdt s a fákat számlálta, jobb és baloldalt,
s még egyszer végighordozta tekintetét az utcán és a halottas meneten,
– csodálatos, hogy itt, Zomborban a halott öregasszonyok még nézni is
tudnak,
és látta: kisuokái sírnak, de senki sincs, aki orrukát megtörölje,
s egész a menet végén komolyan lépkednek a tyúkók, férgeket szedegetnek,
és zsémbelődnek . . .*

*Akkor a jóságos Dafina anyó, a nénike és gazdasszony,
behunyta szemét és soha többé látásra nem nyitotta.*

(Csuka Zoltán fordítása)

Ezt mondogatom, miközben a Csonoplyai utcán megyünk végig, a temető felé, az ismert vers két utolsó versszakát, s azt ismételve, hogy Milan háborús és korai halála egészen váratlan. Megszoktuk, rászoktatott bennünket arra, hogy semmiről meg nem feledkezett, s részvétáviratokat küldött sokkal fiatalabb kollégák halála alkalmából. A meg nem valósuló álmok korában ő szabad volt, eruptív, képes arra, hogy annyi elképzelést, vágyat valóra váltson, amennyire egy egész korosztálynak sem adódik alkalma. Olyan festő volt, aki a szerb festők közül a legtöbb képet festette. A magas, napsütötte zombori ég, miközben elbúcsúzunk Milantól, azokra az „előképekre” hasonlít, amelyeket ő bizonyára egészen másként látott, és másként élt át. Soha senkit nem utánozva. Milan egészen drámaian tért el a megszokottól, a legizgalmasabb, forró, megismételhetetlen színgalaxist teremtette, tüzet és érzékiséget adott. Míg a ravatal mellett sírok, azok az oldalra dőlt zombori tornyok hívogatnak, kiemelkednek és versengenek előttünk, akár először, s akár legutóbb. Soha többé nem rajzolja a jegyzetfüzetembe azokat a függőlegeseket, azoknak a gyakran kéz nélküli nőknek a sorát, amelyek erős erotikus töltésükkel Tartalja leg-

jobb darabjait idézték. Azét a festőét, akit mint Lubardát és Vidovićot, a leginkább tisztelt és szeretett. Zombor, mindenekelőtt, Konjovićé. Konjović mindig tréfálkozott, ha magáról beszélt. De ha a városáról, akkor soha. Hét évvel ezelőtt, tehát 1986 őszén, Ivo Eterović ugyanebben a temetőben fényképezte le Milant és engem. Méghozzá az az üres sírbolt mellett, amelyet Veljko Petrovićnak szántak, ott, Lazo sírja mellett. De nem itt a Vukićević család, az ősök sírboltjánál, ahová most örökre lebecsátjuk.

Amikor néhány évvel ezelőtt a Halley-üstökös fényes, látomásszerű nyomot hagyott felettünk, Konjovićnak nem kellett Jávára utaznia, ahonnan állítólag a híres csóva a legjobban látható volt. Ő különben egyszer, valamikor a század és saját életének elején már megfigyelte. Akkor a Halley nevét viselő tünevényről Veljko Petrović antologikus verset írt, az *Üstököst*. Kevesen vannak köztünk, akikre kétszer is rászórt a sugarát ez az üstökös. Konjović, ahelyett hogy utánozta volna ezt a kozmikus jelenséget, festészetét gazdagon megtűzdelt üstökösök képeivel. Napból, világmindenségből sohasem volt neki elég. Minden szétválaszthatatlan, többretű, csábító. A szenvedélynek az a tüze, amelyet oly sokan felismerni véltek nála, szerencsére hiánytalanul lángol tovább, egy másik, hosszú élet, gazdag, legendás, mágikus. Konjović nem halt meg.

Csak figyelmeztetett, a négy nagy, 1898-ban született kortárs közül az utolsó; Rastko Petrović, Dušan Matić, Desanka Maksimović után Milan Konjović is arra intett, hogy a legigazságtalanabb halál a beteljesületlenség. André Schwarz-Bartot parafrázálva, talán a század utolsó igaz embere, mágusa, világutazója volt.

NÁRAY Éva fordítása

A LÉLEK NAGY VIHARA . . .

MOLNÁR CS. ATTILA

Ezen esztendő február havában köszönthettük tisztelettel és szívszeretettel a kilencvenöt éves Milan Konjovićot, a hajlott kora ellenére is örökifjú, jó kedélyű, alkotó Mestert. Vitalitása, életereje, művészi lendülete mindenkor csodálattal töltött el bennünket, hiszen soha ki nem száradó palettáján szinte naponta kikeverte szírványaszíneit és vitte vászonra varázslatos Konjović-féle farbáit és figuráit . . .

Valamikor, még 1985 farkasordító telében ellátogattunk a Mester zombori galériájába fotós kollégámmal. Akkor szentül meg voltam győződve arról, hogy könnyen meg tudom csinálni Vele a riportot, habár már korábban könyvek, tanulmányok százait írták meg róla.

– No hiszen, ha teneked sikerül megriportolni az „öreget”, akkor azon nyomban megeszem a kalapomat! – mosolygott rám jóindulattal a jó emlékezetű akkori főszerkesztőm, Mészáros Zakariás.

Tette kész, életrevaló embernek gondolván magam, föltelefonáltam hát Herceg János bátyámat, a művész igaz barátját, hogy venne pártfogásba a hozzá való látogatásom sikere érdekében.

Belépőként egy-egy liter jóféle szilvóriumot vittünk . . .

A szépséges, tündéri zöld város, Zombor még ködgúnyában fogadott, a központban, szombat lévén, nyüzsgött a piac és környéke, kifeszített madzagokon sáfránysápadt, méregdrága banánfüzerek hervadoztak-kókadoztak, a centrum színeit a szememre boruló, tyúkvakságos hályog fődí el; halványítja-tompítja tekintetemet.

Időközben meg-megkondulnak a toronyórák különös zenével.

Tíz óra van.

Ekkor jó át a sajátos hangulatú téren a Mester, Milan Konjović. Műterem felé tart kicsit fázósan, kicsit még az éjszakai pihenő után megfáradottan, kicsit talán számos esztendőinek terhe alatt . . .

Hozzálépünk.

– Már várom magukat – nyújt kezét barátsággal, s öt perc múltán máris ott lábatlankodunk műtermének meghitt irodájában. Mellette rokonszenves titkárnöje, a háttérben egy nagyméretű, szenvedélyes-haragos vihart ábrázoló olajfestmény gazdag színfoltjaival, előtte az asztalán sokféle prospektus, színes lenyomat, rengeteg levél, képeslap, tarkabarka papírrengeteg.

Egy réges-régi, zentai emléket ébresztgeti a Mester először, az ottani Művésztelep megalakulásának hőskorát, s azt találgatja, hogy vajon Tyúkipiacnak vagy Csirkepiacnak hívják-e az akácfas, kedves, kis teret, melynek közelében annak idején jó ösmerősénél lelt pár napig komótos, éjjeli menedékhe-lyet.

– Művész úr, ezúttal rövidke, kötetlen beszélgetésre szeretném megkérni . . .
– motyogtam kissé elfogultan, apróka lámpalázzal, már ahogy az ország-világ előtt ismert és elismert művészember jelenlétének delejes ereje béníttatta nyelvemet . . .

– Lehet kötve is, kötetlenül is, mellé még akár franciául is! – jelenti ki szintiszta magyarsággal és bátorítóan mosolyog hozzá. – De maga most nevezzen csak nyugodtan Milan bácsinak, mert úrnak mindenkor születni kell!

– Ha jól emlékszem, egyik korábbi nyilatkozatában azt mondta a kamerák előtt, hogy az ember a világmindenség része. Hogyan őrizte meg, hogyan tudta megvívni fizikai és szellemi frissességét? Úgy tartják, hogy az ember az esztendőök múlásával éppen úgy kopik, fárad, akár a gép.

– Mondják még azt is – helyezkedik mély karosszékében –, mondják úgy is, hogy az ember egész életében tanul, de mégis hülyén hal meg . . . Vajon miért? Azért, mert az öregember elmeszesedik, olykor nincs magánál.

– A másik szólás meg arról példálódzik, hogy mindenki annyi esztendő s éppen, amennyinek érzi magát – szakítom meg, akár tanítómesterét a csintalan nebuló. – Milan bátyám, maga hogyan érzi mindezt a szívében?

– Én bizony fiatalnak! A frissesség megőrzése? Nézze, ezt sohase lehet tudni, inkább azt mondanám, hogy olyannak születik az ember. Azok a bizonyos

gének, ugye. Az én anyám kilencvenöt éves korában halt meg, addig mindvégig egészséges volt. Öreganyám és öregapám egyaránt nyolcvankét esztendőtt éltek. A családban a férfiak haltak meg előbb. Ha viszont valaki dőzsöl, ha valaki erőszakkal tönkreteszi magát, akkor az nem sokáig élhet!

– Magának sikerült a testi-lelki egyensúlyát és egészségét mindeddig megvívnia. Hogyan?

– Sokféle sporttal foglalkoztam; említhetem a futást, a biciklizést, úszást meg a többit.

– Még ma is csinálja?

– Ma már nem, sajnos – sóhajt leheletnyi szomorúsággal a hangjában. – Ma már nem csinálom, de egy évvel ezelőtt még igen! Ha most sportolnék, akkor úgy érzem, nagyon elfáradnék. Nincs már annyi energiám, hogy rendszeresen tornázzak. Nézze, ezen a héten már háromszor is beszéltem az újságírókkal, nem egyszer! Ez is nagyon kifáraszt . . .

Megéreztem-megértém a célzást, s megígérem legott, hogy szerényebb mederbe tereljük majd a szónak árját.

– A pályakezdekről dióhéjban, hogy ne az életrajzokat üssem föl, hanem első kézből, az élő szó erejével festhessem le – javaslom a Mesternek, aki most jellegzetes karlendítésekkel imigyen védekezik:

– Én már annyiszor beszéltem erről, tudod, hogy hogy is mondjam, az embernek csakis egyetlen életrajza van . . . Akkor lenne érdekes, ha kitalálhatnék valami újat!

– Azért mindig akadhatnak újabb részletek is – siet segítségemre a rokonszenves titkárnő.

– Hogy miért lettem festő? Azt én sem tudnám megmondani! Itt Zomborban már az alsó gimnáziumban egy karácsonyi szünet alkalmával – nem tudom, hogyan is történhetett –, volt ott pemzli, meg színesek, én meg elkezdtem festegetni levelezőlapok után. Elmentem tanáromhoz, és megmutattam neki műveimet. Azt is elmondtam, hogy a jövőben nem akarok levelezőlap után festeni, nem akarok utánozni, hanem engedje meg nekem, hogy a természet után festhessek . . . Azt hiszem, hogy azt a tanárt Kosiczkyknak hívták. De hogyan is történhetett . . . ?

– Beleszerelmesedhetett a festészetbe még zsenge korában, Milan bátyám – gondolom és mondom ki következtetésképpen.

– Úgy van, egy nap igen szerelmes lettem belé. De voltam én még a nőkbe is szerelmes még korábban! – csippent utánozhatatlan szemvillanással. – Már ötéves koromban a kisleányokba, de nagyon! Egyszerűen megmagyarázni. Már hatodikban tudtam, hogy csak festő válhat belőlem. Időközben muzsikáltam is, zongoráztam.

– Talán még ma is billegteti a billentyűket?

– Ma már nem! A családban van egy híres zeneszerző.

A szülői tájhoz való kötődéséről kérdezem. A megtartó, örök gyökerekről, a csatornapartról . . .

– Úgy vélem, hogy mindenki szereti azt a helyet, ahol született – ír egy kört le karjával a Mester a levegőbe, mintha csak éppen Zombor környékét akarná ezzel a mozdulattal jelképesen meghatározni-jelezni.

– Akad olyan, aki elvándorol – kotnyeleskedek tapasztalatból merítvén.

– Akkor is, legtöbbször öt-hat év után, vagy még később vissza-visszatér a szülőföldjére, ha nem, akkor pedig erős vágygal visszaemlékezik ugyanoda . . . A csatornapart bennem feledhetetlen emlékeket ébreszt. Vízében tanultam meg úszni még 1914-ben. Akkor itt fürdőházat építettek, én meg ötesztendőskoromtól egészen 1915-ig egy Zomborhoz kilenc kilométerre levő szálláson éltem, onnan jártam le a Ferenc csatornára.

– Talán akkor kezdődött a természethez való szorosabb kötődése is, a táj szeretete, hozzá való vonzalma. Nem?

– Az az érdekes, hogy én még akkor búzát, búzaföldeket, tarlót nemigen festettem. Előbb inkább az erdő volt az ihletőm. Az ember a közvetlen környezetét sokszor nem is veszi észre. Abban a szobában, ahol él, sokszor nem tudja elmondani, hogy fénykép lóg-e a falon vagy festmény. Sokszor szoktam kérdezgetni a férfiakat, hogy tudják-e vajon, hogy milyen színű az asszonyuk szeme. Legtöbbjük nem tudja . . . Annak ellenére, hogy egy életen át él az asszonnal, mégse tudja a szeme színét! Azt akarom ezzel mondani, hogy ahol és amiben él az ember, azt nem veszi észre. Én mindig a búza között éltem, de mégis elmentem az erdőbe, mert engemet akkor éppen az érdekelt.

– A természetet isteni jelzővel illeti jellemezni . . .

– Nemcsak a természetet! – jelenti ki szigorú határozottsággal a Mester. – Én embereket is sokszor festettem!

– Gondolom, élete során megfordult sűrűn-sűrűn a kiskocsmákban is.

– Az már később történt. Akkor, amikor visszajöttem Párizsból. Először 24-ben mentem ki, s ott is maradtam egészen 32-ig. Időközben idehaza eladtam a földjeimet, építettem odakint magamnak műtermet meg házat. Nagyon nagy iskolát jelentett nekem akkor Párizs! Az akkori, ottani életemre, munkámra még emlékeztet most, s különösen fogadtak engem azzal, mivel hogy egész festői tudásomat ott szívtam magamba még egészen fiatalon. Átvettem a francia festészetet, ám amit magammal vittem, az nem más, mint a balkáni gyökér! Párizsban viszont csak azok érvényesülhettek, akik valamit magukkal vittek. Valami újat, valami különlegeset. Akik nem imitálták a franciákat.

– Ezt a különlegességet, ezt az új stílust, új színeket-ízeket-zamatokat az ön képein nyilván észrevehették . . .

– Nagyon megtalálták! A legnagyobb festők közé, a XX. század legnagyobb avantgárd festői közé engem mint utolsót vettek be! Besoroztak közéjük, de nem katonának ám! – nevet föl Milan bácsi, majd visszakérdez:

– Te milyen iskolát végeztél?

Pillanatra megáll az ütő bennem. Engemet ez idáig a családom meg a főszerkesztőm szokott kérdezgetni olykor-olykor meredek, kényes témákról, de most, uram isten, mit hazudjak? Vagy inkább legyek őszinte?

– Az Újvidéki Egyetemen a magyar tanszékre járogattam szorgalommal.

– Akkor hát ismered jól a magyar irodalmat? – támad a Mester kérdésének újabb fullánkjával.

– Annýira-amennyire – védekezek félszegen.

– Tán a nyelvújításról mondanál valamit . . .

– Hát Kazinczy, meg . . .

– Hát körülbelül – derül zavaromon a Mester. – Azt akarom mondani, hogy annak idején a felső osztályokban egyedüli szerb voltam a magyar tannyelvű zombori gimnáziumban. Annýira tudtam a magyar nyelvet!

– Még most is nagyon szépen, tisztán beszél – dicsérem őszinte szívvel.

– A Herceg János azt mondja, hogy sokkal jobban beszélek magyarul, mint szerbül. Az is lehet, hogy nem beszélek jobban, de mindenesetre gazdagabb talán a szókincsem. Közben és utána nagyon sokat olvastam akkor is, amikor a háborúba mentem, akkor is egész kosár könyvet vittem magammal. A tüzereknél szolgáltam, hátrább tehát, a kommandóban, pár kilométerrel hátrább az első vonaltól. Tehát nagyon sok időm volt olvasni. Velem volt egy Gál nevezetű színésznek a fia, aki azt mondta nekem – nagyon okos ember lévén –, hogy ezt és ezt a könyvet olvassam! Én mind följegyeztem a könyvcímeket; klasszikusokat is, moderneket is, s azután ezeket a műveket megrendeltem sorra.

– Hol, melyik fronton történt mindez? – hegyezem a fületem.

– Először Bukovinában történt, későbbben Tirolban, végül pedig a Piavénál kötöttünk ki. Egyszer az első világháborúban esett meg. A másodikban meg fogságba estem; úgyhogy a fél Európát ingyen átutazgathattam . . . Mondhatom, hogy nagyon jó volt katonáskodni!

– Háborúban is?

– A háborúban muszáj! De akkor az is jó volt. Az ember először is sokat lát-hall-tanul, másodszer meg rászokik a fegyelemre, s utána sokkal egészségesebb. Nekem is sokat használt ilyen szempontból.

– Azért úgy gondolom, hogy forgandó sorsa viharaiiban mindig az élet naposabb oldalára állott, ha tehetete, nem?

– Világéletemben optimista voltam, még manapság is az vagyok! Amikor a háborúba mentem még tizenhat éves koromban, sohase kerített hatalmába engemet az az idegesség, az a halálfélelem. Az első háborúban is, a másodikban is azt mondtam magamnak, hogy én megmaradok, mert jól tudom, hogy engemet megóv a hivatásom, azaz az elhivatottságom. Akkor is csakis a festészetre gondoltam. Annyi gond-baj mellett sohase gondoltam arra, hogy eleshetek . . . Kint a fronton sohase kerített hatalmába a halálfélelem, de néha idehaza igen, pedig éppen makkegészséges voltam . . .

Tizenegyre jár, a kis tér toronyórái bele-belekonatnak szavainkba, a galéria egyre forgalmasabbá válik, jönnek-mennek az emberek, színes, Konjović-rajzolatú képeslapokat, nagyméretű szitanyomatokat, a párizsi plakát lenyomatát, miegyebet vásárolnak.

Párizsi tárlatáról faggatom a Mestert.

– Élményekben, sikerélményekben bizony nem volt hiány – közli velem meggyőződéssel. – Úgy írták a lapok, az ottani újságok, hogy annyira kvalitá-

sosak az alkotásaim, hogy annyira ott állok a francia művészek mellett, hogy direkt az utolsó nagy vagyok közülük a festészet területén.

A toronyzene újfent beszüremlik, figyelmeztetvén az örök idő cágerének könyörtelen tempójára. Ebben a delejes hangulatban, ebben a már-már bénító kisugárzásban, a Mester varázslatos bűvkörében, emberi-művészi világhír-nevének fénykörében-melegében sütkérezvén még megkérdem:

– Milan bátyám, ugyan mi volt a legkedvesebb nótája?

– Nézze, fiatalabb koromban én is lumpoltam eleget! Jól bírtam az italt nagyon.

– Most már kevésbé?

– Reggel és este esetleg egy-egy decit megiszom, de többet nem lehet. Régen annyira tudtam inni egész éjjel, hogy mindenki az asztal alá került a társaságból, de én akkor is az asztal fölött maradtam . . .

– Bort is iszogattott annak idején?

– Inkább konyakot, mert attól gyorsabban fölvidulhat az ember. Vannak emberek, akik, ha berúgnak, akkor nem tudnak menni. Én mindig tudtam magamat kontrolálni. Éppen olyankor figyelhettem meg környezetemet, az embereket, az arcokat, mozdulatokat, viselkedéseket, miegymást . . . A nótáról faggatsz? – ráncolja homlokát. – Mindig azt húzattam, hogy: Csak egy kislány szeretek a világon . . .

– Talán azt, hogy: Csak egy kislány van a világon – igazítanám ki.

– Igen, igen, ez volt az én nótám, de van másik is!

– Nagyon elfáradt legutóbbi párizsi útján?

– Nem mondhatnám, mivel két órán belül repülőgéppel odaértem. Gyönyörű időben érkeztem éppen. Nálam úgy van, akármikor kiállítok valahol, mindig süt a nap! Meghívtak engem korábban a primitív, azaz naiv festőkhöz Kovacicára, mivel valami díjban részesültek. Mellettük én proletár vagyok. Elindultam hazulról esővel; odaértem a napsütéssel . . . Csak az a baj, sajnos, hogy nem vetek tőlem képet, pedig szinte mindegyikük milliomos . . .

– Ha már az anyagiaknál tartunk, akkor . . .

– Szóval a képeket itt nem lehet eladni. Nem kapom meg az árát. Például Svájcban négy festményemet adtam el, kereken húszezer frankot kaptam értük!

– Miféle élményei-émlékei fűződnek Zentához? – tör ki belőlem a lokálpatrióta.

– Mondhatom őszinte szívvel, hogy Zenta gyönyörű kisváros! Ott kezdtük csinálni a Művésztelepet még 52-ben, akkor még fiatalok voltunk . . . Az Ácsal kezdtük együtt, legutóbb valamikor a 70-es években járhattam ott.

– Eljönne-e ismét?

– Amikor Zentára mentem festeni, akkor befordultam a Művésztelepre, nagyon sok ott a fiatal ember. Azok már más emberek, más generáció.

– Emlékezik-e Sáfrány Imrére?

– Nagy festő volt! Abszolút nagy festő volt. Ő Párizsban is alkotott, és éppen ott festette meg Topolyát. Megfestette ugyan a párizsi Champs-Élysées-t, de aztán Topolyát festette ismét mégis . . .

Egyre szemlélem, méregetem, szemrevételezem a Mester mögötti nagyméretű olajképet. Pár méterről nem olvashatom el a címét, de látom, hogy valamilyen vihar szenvedélyes pemzlivonásokkal és színekkel megalkotva.

– Miféle vihar az, Milan bátyám?

– Nagyon nagy vihar, hallod!

– De mégis, mi a pontos címe?

– Azt az egyet már nem tudnám megmondani . . .

– Nagyon sok képén tör ki a vihar . . . És a lelkében?

– Pontosán ott is azok dúlnak. Én a drámát tapintgatom mindenkor az életben. Ezt örökítem meg. Ami az életben, az a lelkemben, ami a lelkemben, az a képeimen . . .

Hát így, ily szépen, ily szívszorító egyszerűséggel és képes beszéddel szólott volt a Mester, aki most, átalhágván az élet kerítésén, az örök búzamezőkre, az örök vészes viharokkal, füstfelhős kiskocsmákkal telített Túlvilág országába költözött varázslatos palettájával, delejes piktorecsetjével, télfehér vásznaival egyetemben . . .